

UOT 37.015.3

**MÜƏLLİM-ŞAĞIRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN SƏMƏRƏLİ QURULMASININ
PEDAQOJİ -PSIXOLOJİ ŞƏRTLƏRİ****İlahə Allahverdi qızı Kərimova***Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0000-5664-0195**E-mail:** karimofailahe.02@gmail.com<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.37>***Açar sözlər:** fərdi yanaşma, empatiya, ədalət, qiymətləndirmə, emosional mühit, etika, motivasiya****Ключевые слова:** индивидуальный подход, эмпатия, справедливость, оценка, эмоциональная среда, этика, мотивация****Key words:** individual approach, empathy, fairness, assessment, emotional environment, ethics, motivation*

Müəllim-şagird münasibətləri təlim-tərbiyə prosesinin əsasını təşkil edən, təhsil mühitinin keyfiyyətini müəyyənləşdirən mühüm pedaqoji amillərdəndir. Bu münasibətlər səmərəli qurulduqda şagirdlərin motivasiyası artır, öyrənməyə maraq yaranır, təlim nəticələri yüksəlir. Əksinə, münasibətlərdə qarşılıqlı anlaşıma və əməkdaşlıq ruhu zəif olduqda tədris prosesi formal xarakter alır və pedaqoji məqsədlərə tam nail olmaq çətinləşir. Bu şərtləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Psixoloji şərtlər:

Emosional təmas və etimadın formalaşması: Müəllim şagirdlərə qarşı səmimi, diqqətli və anlayışlı münasibət göstərməli, onlarda özünə inam hissini möhkəmləndirməlidir. Şagird müəllim tərəfindən qəbul edildiyini, fikirlərinə hörmətlə yanaşıldığını hiss etdikdə dərs prosesinə fəal qoşulur.

Fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması: Hər bir şagirdin psixoloji tipi, temperamenti, emosional vəziyyəti və öyrənmə tərzini fərqlidir. Müəllim fərdi yanaşma prinsipinə əsaslanaraq bu xüsusiyyətləri nəzərə almalı və uyğun tədris üsulları seçməlidir.

Müsbət emosional mühitin yaradılması: Dərs zamanı şagirdlərdə qorxu, gərginlik və həyəcan yox, əksinə, maraq, sevinc və özünüifadə hissi üstünlük təşkil etməlidir. Müsbət emosional atmosfer şagirdin idrak fəallığını artırır.

Empatiya və pedaqoji takt: Müəllim şagirdlərin daxili aləmini dərk etməyi bacarmalı, onların hisslərinə qarşı həssas olmalıdır. Empatik yanaşma müəllimlə şagird arasında qarşılıqlı hörmət və etimad mühitini gücləndirir (4).

2. Pedaqoji şərtlər:

Demokratik ünsiyyət üslubunun formalaşdırılması: Müəllim otoritar deyil, demokratik ünsiyyətə əsaslanmalı, şagirdin fikrini dinləməli, müzakirələrdə bərabər iştirakına şərait yaratmalıdır. Bu, həm tənqidi düşünməni, həm də öz fikrini sərbəst ifadə etmə bacarığını inkişaf etdirir.

Əməkdaşlıqəyönlü təlim: Müəllim və şagirdlər arasında münasibət “müəllim öyrədir – şagird öyrənir” modelindən “birgə öyrənmə və yaradıcılıq” modelinə keçməlidir. Birgə fəaliyyət şagirdin özünü subyekt kimi hiss etməsinə və məsuliyyət hissəsinin formalaşmasına şərait yaradır.

Motivasiya və stimullaşdırma: Müəllim şagirdin uğurunu vaxtında qiymətləndirməli, onu ruhlandırmaqlı, müsbət nəticəyə görə mükafatlandırmaqlıdır. Qiymətləndirmə təkə nəzarət funksiyasını deyil, həm də motivasiyaedici rolunu yerinə yetirməlidir.

Ədalətəlilik və obyektivlik: Müəllimin davranışında ədalət prinsipi hökm sürməlidir. Şagirdlərə münasibətdə favoritizm, ayrı-seçkilik və qeyri-obyektiv yanaşma inamı zəiflədir və münasibətlərin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir.

Pedaqoji ünsiyyətin planlı təşkili: Müəllim tədris prosesində ünsiyyət strategiyasını əvvəlcədən planlaşdırmaqlı, müxtəlif vəziyyətlərdə uyğun kommunikasiya üsullarını seçməlidir (4).

Müəllim bu münasibətlərin istiqamətverici qüvvəsi kimi həm ünsiyyətin tonunu, həm də kollektivin ümumi əhvalını formalaşdırır. Buna görə də məktəbdə müsbət psixoloji iqlimin yaradılması üçün müəllimin empatik davranış, kommunikativ bacarıqları, emosional sabitliyi və pedaqoji etikasına əməl etməsi həlledici rol oynayır. Məktəb kollektivində sağlam və müsbət psixoloji iqlimin təmin olunması kompleks pedaqoji-psixoloji yanaşma tələb edir. Bu istiqamətdə aparılan məqsədyönlü işlər həm tədris prosesinin keyfiyyətini artırır, həm də şagirdlərin mənəvi və sosial inkişafına mühüm təsir göstərir (2).

Əvvəla, əhatə dairəsinə, təsirliliyinə və intensivliyinə görə müəllim-şagird münasibətləri məktəbdəki bütün sosial və pedaqoji münasibətlər sistemində aparıcı mövqeyə malikdir. Bu münasibətlər yalnız təlim prosesinin gedişinə deyil, həm də məktəb mühitinin psixoloji iqliminə, kollektivdə qarşılıqlı anlayış və əməkdaşlıq səviyyəsinə birbaşa təsir göstərir. Bunun üçün aşağıdakı məqamlara diqqət yetirmək vacibdir:

Birincisi, məktəbdə aparılan təlim-tərbiyə prosesi əslində müəllimlə şagird arasında formalaşan qarşılıqlı əlaqənin, onların birgə fəaliyyətinin və emosional ünsiyyətinin təzahürüdür.

İkincisi, təlim fəaliyyəti həm müəllimin, həm də şagirdin fəaliyyətinin nəticəsini əks etdirən qarşılıqlı prosesdir. Müəllimin peşəkarlığı, tədris metodlarının səmərəliliyi, şagirdə yanaşma tərzı və pedaqoji etikas şagirdlərin bilik səviyyəsinə, düşünmə qabiliyyətinə, emosional sabitliyinə və əxlaqi inkişafına birbaşa təsir göstərir. Beləliklə, şagirdlərin təlim nailiyyətləri və mənəvi kamilliyi müəllimin pedaqoji fəaliyyətinin keyfiyyət göstəricisi kimi çıxış edir.

Lakin bu nəticələrə nail olmaq asan məsələ deyil. Burada əsas amil müəllim-şagird münasibətlərinin xarakteridir — qarşılıqlı inam, etimad, anlayış və hörmət olmadan səmərəli tədris mümkün deyil. Bu münasibətlər sistemində aparıcı rol müəllimə məxsusdur.

Məktəbdə müəllim-şagird münasibətinin psixopedaqoji xüsusiyyətləri:

Məktəbdə müəllim-şagird münasibəti mürəkkəb və çoxsahəli struktur nümayiş etdirir. Bu münasibətlərin iki əsas sahəsi fərqləndirilir: dərstdə müəllim-şagird münasibəti və dərstdənənar vaxtlarda münasibət.

Dərstdə qiymətləndirmənin psixoloji təsirləri:

Dərstdə şagirdin biliyinin qiymətləndirilməsi psixoloqların daim diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biridir. Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, qiymətləndirmədə yol verilən nöqsanlar yalnız şagirdin emosional vəziyyətinə təsir göstərmir, eyni zamanda onun intellektual və iradi inkişafına da neqativ təsir edir.

Dərstdə sual vermənin psixoloji təsirləri:

Uşağın şəxsiyyətinə təsir edən və onun emosional vəziyyətinə toxunan sual və ya müraciət dəstəkləyici olmayan psixoloji mühit yaratdıqda, şagirdin düzgün cavab verməsi çətinləşir. Məsələn, müəllim bir neçə hazırlıqlı şagirdə sual verir və onlardan istədiyi cavabı ala bilmədikdə, bəzən eyni sualla zəif şagirdə müraciət edir.

Dərstdə sorğu və onun psixoloji təsirləri:

Məlum olduğu kimi, dərsin izahı və dərstdə sorğu situasiyası bir-birindən ciddi surətdə fərqlənir. Dərsin izahı zamanı müəllim bütün sinfə müraciət edir və diqqət kollektiv üzərində cəmlənir. Sorğu zamanı isə ayrı-ayrı şagirdlər seçilərək diqqət mərkəzində olur.

Problemin aktuallığı. Müasir təhsil sistemində müəllim-şagird münasibətlərinin səmərəli qurulması təlim-tərbiyə prosesinin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu münasibətlərdə qarşılıqlı hörmət, empatiya və əməkdaşlıq mühiti şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasını, təlimə marağını və psixoloji rahatlığını təmin edir. Ona görə də bu münasibətlərin psixoloji-pedaqoji şərtlərinin araşdırılması müasir pedaqogikanın aktual və zəruri məsələlərindən biridir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə müəllim-şagird münasibətlərinin səmərəli qurulmasının psixoloji-pedaqoji əsasları elmi cəhətdən təhlil edilərək, onların təlim-tərbiyə prosesinin keyfiyyətinə təsir edən amillər kompleks şəkildə araşdırılmışdır. Tədqiqatda münasibətlərin formalaşmasında emosional-intellektual ünsiyyətin, empatiyanın və müəllimin kommunikativ bacarıqlarının rolu yeni elmi yanaşma ilə əsaslandırılmışdır. Bundan əlavə, müasir pedaqoji prosesdə humanist prinsiplərə əsaslanan qarşılıqlı əməkdaşlıq modelinin tətbiqi üzrə tövsiyələr irəli sürülmüşdür ki, bu da mövzunun elmi yeniliyini təşkil edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə əldə olunan nəticələr tədris prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin səmərəli qurulması üçün praktik tövsiyələrin hazırlanmasına imkan verir. Tədqiqatın nəticələri müəllimlərin peşəkar inkişafında, pedaqoji ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılmasında və tədris mühitində pozitiv psixoloji atmosferin yaradılmasında istifadə oluna bilər. Həmçinin bu yanaşmalar pedaqoji kadr hazırlığı prosesində, təlim-tərbiyə işinin planlaşdırılması və qiymətləndirilməsində tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Əliyev R.İ. Kiçik məktəblilərdə özünüqiymətləndirmənin təşəkkülünün eksperimental tədqiqinin bəzi nəticələri haqqında // Dil-ədəbiyyat, 1998, №3.
2. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya: pedaqoji institut tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1991.
3. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları: ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Adiloğlu, 2003.
4. https://psixologiyajurnali.az/?smode=content&item=Muellimshagird_munasibetlerinde_psixoloji_iqlimin_yaradilmasi_ve_onun_tenziminde

İ.A.Kərimova

**Müəllim-şagird münasibətlərinin səmərəli qurulmasının
pedaqoji-psixoloji şərtləri
Xülasə**

Müasir təhsil prosesində müəllim və şagird arasında münasibətlərin səmərəli qurulması pedaqoji fəaliyyətin əsas prioritetlərindən biridir. Bu münasibətlərin keyfiyyəti təkcə tədrisin səmərəliliyini deyil, həm də məktəbdə müsbət psixoloji iqlimin formalaşmasını müəyyənləşdirir. Səmərəli münasibətlərin qurulması üçün müəyyən psixoloji və pedaqoji şərtlər mövcuddur.

Müəllimin hər bir şagirdə fərdi yanaşması və empatiya qabiliyyəti böyük əhəmiyyət daşıyır. Hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini, maraqlarını, bilik səviyyəsini və emosional vəziyyətini nəzərə alaraq, onun hiss və ehtiyaclarını anlamaqla etimad mühiti yaradılır ki, bu da şagirdin təlim prosesində fəal iştirakına şərait yaradır.

Ədalətli və obyektiv qiymətləndirmə də münasibətlərin səmərəliliyinin əsas amillərindən biridir. Qiymətləndirmə təkcə şagirdin biliklərinə deyil, həm də onun səylərinə və inkişaf səviyyəsinə əsaslanmalı, ədalət və şəffaflıq prinsipləri qorunmalıdır. Bu, şagirdlərin motivasiyasını artırır, dərstdə fəallığını yüksəldir və mənfi emosional reaksiyaların qarşısını alır.

И.А.Керимова

**Педагогико-психологические условия эффективного налаживания отношений
учитель-ученик
Резюме**

В современном образовательном процессе эффективное построение отношений между учителем и учеником является одним из основных приоритетов педагогической деятельности. Качество этих отношений определяет не только эффективность обучения, но и формирование положительного психологического климата в школе. Для построения эффективных отношений существуют определённые психологические и педагогические условия.

Большое значение имеет индивидуальный подход учителя к каждому ученику и его способность к эмпатии. Учитывая индивидуальные особенности, интересы, уровень знаний и эмоциональное состояние каждого ученика, а также понимая его чувства и потребности, создаётся доверительная атмосфера, которая способствует активному участию ученика в учебном процессе.

Справедливая и объективная оценка также является одним из ключевых факторов эффективности отношений. Оценивание должно основываться не только на знаниях ученика, но и на его усилиях и уровне развития, соблюдая принципы справедливости и прозрачности. Это повышает мотивацию учащихся, способствует их активности на уроке и минимизирует негативные эмоциональные реакции.

I.A.Karimova**Psychological and pedagogical conditions for the effective establishment of teacher-student relationships****Summary**

In the modern educational process, the effective establishment of teacher-student relationships is one of the main priorities of pedagogical activity. The quality of these relationships determines not only the effectiveness of teaching but also the formation of a positive psychological climate in the school. There are specific psychological and pedagogical conditions required for building effective relationships.

Individualized attention and the teacher's ability to empathize with each student are of great importance. Considering each student's individual characteristics, interests, knowledge level, and emotional state, as well as understanding their feelings and needs, creates a trusting atmosphere that promotes active participation in the learning process.

Fair and objective assessment is also a key factor in the effectiveness of teacher-student relationships. Assessment should be based not only on the student's knowledge but also on their effort and level of development, adhering to principles of fairness and transparency. This increases student motivation, encourages classroom engagement, and minimizes negative emotional reactions.

Redaksiyaya daxil olub: 17.11.2025